

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ОКАЗІОНАЛЬНИХ КВАЗІКОМПОЗИТІВ, УТВОРЕНИХ НА ОСНОВІ ТЕРМІНОЕЛЕМЕНТІВ ГРЕЦЬКО-ЛАТИНСЬКОГО ПОХОДЖЕННЯ, У ТВОРЧОСТІ СУЧАСНИХ ПИСЬМЕННИКІВ-ФАНТАСТІВ

Самойленко О. В.

*кандидат філологічних наук, доцент,
завідувач кафедри мовних та гуманітарних дисциплін № 1
Донецький національний медичний університет
вул. Привокзальна, 27, Лиман, Донецька область, Україна
orcid.org/0000-0001-5040-874X
helen11071985@gmail.com*

Ключові слова: *словотвір, okazionalizm, композиція, складне слово, квазікомполит, афіксоїд, словотвірна модель.*

Статтю присвячено дослідженню okazionalizm квазікомполитів у творчості сучасних письменників-фантастів Т. Претчета та С. Лук'яненка. Під квазікомполитами розуміють складні лексеми, які утворилися не шляхом конденсації речень і словосполучень, а за вже наявними в мові та мовленні моделями (за аналогією до окремих слів). Метою статті є визначення продуктивних шляхів творення okazionalizm лексичних одиниць у творах сучасних письменників-фантастів. Обрана мета передбачає виконання таких завдань: 1) конкретизувати обсяг терміна «okazionalizm»; 2) визначити складові частини авторських лексичних новоутворень; 3) проаналізувати причини функціонування лексичних одиниць із терміноелементами грецького та латинського походження, бо саме вони стали продуктивним матеріалом для утворення квазікомполитів та отримали статус інтернаціональних терміноелементів. Через високу частотність використання та функціональність такі словотвірні конструкції набувають статусу афіксоїдів, які перебувають на шляху переходу від вільних коренів до афіксів. Такі словотвірні конструкції є продуктивними не тільки для творення термінів, а й для появи okazionalizm слів, які сприяють реалізації функції авторського впливу та підвищують реалістичність світів, які зображують письменники-фантасти. Отже, афіксоїди грецько-латинського походження стають універсальним матеріалом і для okazionalizm словотвору, що підтверджується прикладами як з англійської мови, так і з російської. Афіксоїди грецько-латинського походження є прекрасним матеріалом для творення okazionalizm квазікомполитів на позначення наукових термінів альтернативних реальностей. Такі прийоми сприяють реалізації функції авторського впливу на реципієнта, використання терміноелементів, які є поширеними у науково-технічній сфері, перетворюють уявні світи на більш реальні та матеріальні завдяки термінології, а конструкції грецько-латинського походження є зрозумілими для носіїв майже всіх сучасних мов.

**PECULIARITIES OF OCCASIONAL OCCASIONAL WORDS WHICH ARE BUILT
ON THE BASIS OF TERMINOLOGICAL ELEMENTS OF GREEK
AND LATIN ORIGIN IN NOVELS OF MODERN SCIENCE-FICTION AUTHORS**

Samoilenko O. V.

PhD in Philology, Associate Professor,

Head of the Department of Language and Humanitarian Disciplines № 1

Donetsk National Medical University

Pryvokzalna str., 27, Lyman, Donetsk region, Ukraine

orcid.org/0000-0001-5040-874X

helen11071985@gmail.com

Key words: *word-building, occasional word, compounding, compound word, quasicomposite, affixoid, word-pattern.*

The article is devoted to studying of occasional quasicomposites in the works of modern science fiction writers T. Pratchett and S. Lukyanenko. Quasicomposites are understood as compound words, which were formed not by condensation of sentences and phrases, but according to the models which have already been existing in the language and speech, by analogy to some special words. The aim of the article was to determine the productive ways of creating occasional lexical units in the works of modern science fiction writers. The chosen goal preconditions performing of the following tasks: 1) specifying the scope of the term “occasionalism”; 2) determination of the constituent parts of the author’s lexical units; 3) analysis of the reasons for the functioning of lexical units with terminological elements of Greek and Latin origin, because they have become productive material for the formation of quasicomposites and have gained the status of international terminological elements. Due to the high frequency of use and functionality, such word-forming constructs acquire the status of affixoids, which are on the way to the transition from free roots to affixes. Such word-forming constructs are productive not only for the creation of terms, but also for the appearance of occasional words, which contribute to the realization of the function of the author’s influence and increase the realism of the worlds described by science fiction writers. Thus, affixoids of Greek-Latin origin become universal material for occasional word formation, which is confirmed by examples from both English and Russian. Affixoids of Greek-Latin origin can be excellent material for creating occasional quasicomposites to denote scientific terms of alternative realities. Such techniques help the writers to realize the function of the author's influence on the recipient, the use of terminological elements that are common in science and technology transform imaginary worlds to more real and due to terminology. Besides it, roots of Greek-Latin origin are well understood by native speakers of almost all the modern languages.

Характеристикою авторського ідіостилію письменника є наявність певної кількості оказіональних слів, які притаманні саме його творчому доробку. У поезії часто звертаються до авторських епітетів та оказіональних метафор, у текстах публіцистичного стилю використовуються неологізми на позначення нових соціальних, політичних, культурних феноменів, а представники фантастики та наукової фантастики часто вживають власні наукові терміни, які використовуються для опису авторських світів та реальностей. Сучасна наукова термінологія базується на словотвірних конструктах грецького та латин-

ського походження, що слугують для уніфікації наукового знання, сприяють розумінню термінів представниками різних націй. Автори сучасних фантастичних романів також використовують традиційні терміноелементи у функції афіксоїда, але у незвичних комбінаціях на позначення специфічних явищ альтернативної реальності. Через високу частотність використання та функціональність такі словотвірні конструкти набувають статусу афіксоїдів, які перебувають на шляху переходу від вільних коренів до афіксів. Такі словотвірні конструкти є продуктивними не тільки для творення термінів, а й для появи оказіональних

слів, які сприяють реалізації функції авторського впливу та підвищують реалістичність світів, які зображують письменники-фантасти. Отже, афіксоїди грецько-латинського походження стають універсальним матеріалом і для оказіонального словотвору, що підтверджується прикладами як з англійської мови, так і з російської. Саме широке використання квазікомпозиції як шляху творення оказіональних складних слів зумовлює актуальність нашого дослідження.

Метою роботи стало визначення закономірностей творення оказіоналізмів у творах сучасних письменників-фантастів та їх основних функцій. Визначена ціль визначає реалізацію таких завдань: 1) конкретизувати обсяг значення терміна «оказіоналізм»; 2) знайти та проаналізувати оказіоналізми в текстах Т. Претчета та С. Лук'яненка; 3) визначити роль та функції оказіональних утворень терміноелементів грецького та латинського походження у творчості цих авторів.

Матеріалом дослідження слугували оказіональні квазікомпозиції, вибрані з романів Т. Претчета «The Colour of Magic і The Light Fantastic» та С. Лук'яненка «Новый дозор», «Квазу», «Кайнозой». Авторські новотвори визначалися на підставі невходження в узус.

Методи дослідження. Для узагальнення інформації про оказіональні новоутворення використовувався метод аналізу літературних джерел, для визначення складових частин новоутворень використовувався метод дистрибутивного аналізу, для опису особливостей квазікомпозицій та продуктивних словотвірних зразків застосовувався метод формального аналізу.

Підставою для диференціації інновацій більшість учених (О. Ребрій [6], О. Селіванова [7]) вважають критерій уходження/невходження в узус, який дав змогу поділити нові лексичні одиниці на такі два класи, як неологізми та оказіоналізми. До складу останніх дослідники зараховують усі інновації, що не увійшли на певний момент до лексичної системи цієї мови і завдяки цьому мають такі риси: 1) належність до мовлення (оказіоналізми є елементами мовлення, а не мовної системи). Так, наприклад, в англійській газеті «The Times» відзначається лексема *evil-dreaders* замість узальної *evil-doers* із таким же лексичним значенням; 2) нерегулярність уживання (оказіоналізми можуть виходити за межі окремих ситуацій спілкування, але вони не є відомими та/або не вживаються більшістю представників цього мовного суспільства); 3) утворюваність (оказіоналізми не відтворюються з внутрішнього лексикона мовця, а утворюються ним (окрім підтверджуваних контекстом випадків цитування)); 4) ненормативність (оказіоналізми порушують норму як некодифіковані одиниці); 5) контекстуальна залежність

(контекст – необхідна умова та єдине середовище існування оказіоналізмів); 6) новизна та незвичність (незважаючи на час їх створення, оказіоналізми сприймаються як нові та незвичні одиниці тими учасниками комунікації, що зіштовхуються з ними вперше); 7) прагматична маркованість (оказіоналізми мають значний прагматичний потенціал за рахунок інгерентно притаманного їм прагматичного компонента семантичної структури, що вміщує експресивні, емоційні та оцінні елементи значення).

Ж. Колоїз визначає, що оказіональні композити утворюються, як правило, на синтаксичній основі: «Складні слова є логічними заміниками словосполучень порівняльних зворотів і навіть речень» [1, с. 67]. Із цим твердженням можна посперечатися, бо саме слово «оказіоналізм» наголошує на чомусь не зовсім типовому, на тому, що суперечить дійсним правилам. Іноді оказіоналізми утворюються за моделями, що не є типовими для певної мови, а деколи (якщо і повторюють наявні моделі) поєднують поняття, які не можна співвіднести у реальному житті, тому про існування базових словосполучень або речень не може йтися. Такі феномени творяться в уяві автора, і він же пропонує їм назву, використовуючи вже відомі словотвірні засоби або тестуючи їх у новому семантичному контексті. Інакше кажучи, оказіоналізми проходять шлях від «невизначених образів, асоціацій, уявлень тощо, ... від актуалізованих у момент пробудження свідомості концептів й особистісних смислів та потреби чогось сказати до перетворення цих особистісних смислів, що відбувається з метою їх подальшого «ословлення», для чого деякі особистісні смисли стягуються в єдине ціле, а деякі ліквідуються» [2, с. 69].

Загалом, можна говорити про те, що словотворча діяльність письменників та оказіональні утворення, які трапляються в усному мовленні, сприяють затвердженню за кореневими морфемами статусу афіксоїдів, тому що значно підвищують частотність їх використання та здатність сполучуватися з різноманітними (як із семантичної точки зору, так і зі структурної) основами або словами. Яскравим доказом існування такого феномену є англійські афіксоїди *-gate*, *-friendly*, які закріпили свій проміжний статус на сторінках англійських та американських газет, звідки вони перейшли до узусу та набули статусу загальноновизнаних словотвірних елементів. А на початку XXI ст. активно відбувається процес переходу елементу *-scape* до статусу афіксоїда, але поки що тільки оказіонального: *winterscape*, *motorscape*, *parcscape*.

Деякі лінгвісти навіть підкреслюють, що дія аналогії може спричинити словотвірну моду, коли різні поети та письменники починають використовувати однакові словотвірні моделі для власних

оказіоналізмів. Особливо це властиве мові поезії, бо словотворча «мода» стимулює співтворчість, де автоматизує мовні стереотипи.

Тері Претчет часто використовує квазікомпозицію для утворення нових лексичних одиниць, він створює свій власний вокабуляр за аналогією до мовних моделей, які вже активно функціонують у мовній системі. Автор часто використовує компоненти грецького та латинського походження для того, щоб описувати реальність, яку він сам створив у своїх романах. Як приклад можна навести назву книги магії «*Necrotelicomnicon*»: *There are of course many famous books of magic. Some may talk of the Necrotelicomnicon, with its pages made of ancient lizard skin...* [9, с. 10]. Ця назва містить корінь грецького походження *necro-* зі значенням «мертвий, мертво тіло, відмирання». Також власна назва складається з кореня *-telic-* зі значенням «спрямований уперед». Наступний компонент слова – це корінь латинського походження *omni-* (увесь, кожен, усе). Отже, назву магичної книги можна сприймати як «повністю спрямована на смерть та мерців». З іншого боку, використання термінів, які широко вживаються у медицині та фізиці (*histonecrosis, acronecrosis, necrophilia, omnivore*), наближують магичну книгу до наукової літератури, що і стає глобальною метою автора, бо в його уявленому світі саме магія виконує роль та функцію науки.

Прикладом терміна, який використовується для опису альтернативної науки, є *headology*, який був утворений за повною аналогією до слова *psychology*. У статтях про книги Т. Претчета згадано, що *headology like psychology, but many witches think «psychology» is a bad word, or that it means «having a psychological problem»*. *The practice of headology relies on the principle that what people believe is what is real. This is used by witches to earn respect or at least fear, and also to cure patients* [10]. Отож, ця okazіональна одиниця навіть має свою сторінку у Вікіпедії.

Отже, Тері Претчет описує науку свого Всесвіту за допомогою інтернаціональних афіксоїдів, які є дуже продуктивними у реальній науковій термінології: *The early astrozoologists, hauled back from their long dangle by enormous teams of slaves* [9, с. 2]. Деякі лексеми імітують медичну термінологію: *Yes, well, this is the sessile or heptacarpic variety, 'said Rincewind. The nuts look very much like acorns, in fact (hepta- – грец. «сім», a carp- – це латинський термін на позначення зап'ястка)* [9, с. 36].

Словотвірні конструкції *necro-*, *-logy*, *astro-*, *zoo-* є дуже продуктивними у царині науки, що значно спрощує процес словотвору за аналогією за допомогою розповсюджених афіксоїдів: *histonecrosis, myonecrosis, acronecrosis, dermanecrosis, zootoxinum, zoophobia, zoophilia,*

zoology, nephrology, psychology, endocrinology, cardiology, gynecology, astrology.

Використання інтернаціональних терміноелементів грецько-латинського походження є типовим не тільки для англомовних фантастичних творів. Російські письменники-фантасти також широко використовують словотвірний матеріал грецько-латинського походження. Сергій Лук'яненко у своїй сазі про дозори також залучає його: *Пялится в экран как маньяк-гаджетофил мне не хотелось, так что я просто надел клипсу наушника и шел, повинуюсь командам, которые отдавал приятный женский голос* [5]. Лексема *гаджетофил* утворилася за аналогією до слів *педофил, геронтофил, зоофил* на позначення певного сексуального збочення, відхилення від норми.

Мозги тоже волкоморфировали. Не до конца, конечно, но умножат в уме трехзначные числа, – забудь... [5]. Цей приклад ілюструє те, що креативність письменника може створювати лексеми, як поєднують як інтернаціональні терміноелементи, так і незапозичені корені. До того ж корінь *морф-* використовується для творення дієслова, що не є типовим, бо найчастіше ця лексема використовується для творення іменників: *морфеміка, морфологія, патоморфологія.*

С.В. Лук'яненко використовує матеріал грецько-латинського походження навіть у назві свого роману «Квази». Це незмінюваний іменник, який використовується як назва людей, які воскресли після смерті: *В первые недели катастрофы люди гибли в огромном количестве, но никаких толп квази не появлялось. Да и вообще... покойный профессор погрыз своего убийцу, но не поумнел* [3].

Цей терміноелемент використовується у низці квазіскладних слів: «– *Квази-человеческий. – Это нам и предстоит выяснить, – кивнул Михаил*» [4].

У діалогії терміноелементи набувають трохи іншого значення: замість розповсюдженого «квазі» – «несправжній» у романах розвивається семантика «такий, що характеризує колишніх мерців, належить їм».

Окремий вид життя, а саме життя після смерті, вимагає й окремих термінів для опису анатомії підвиду: *Но по непонятным, к сожалению, причинам, поступление, в некроорганизм живой нервной ткани, принадлежащей тому же биологическому виду, вызывает вторую волну изменений, стремительную, почти молниеносную. Работа некронейронов упорядочивается, выстраиваются новые нервные связи. Восставший превращается в квазичеловека* [3].

У звичайної людини є організм та нейрони, а у того, хто «пережив» власну смерть, є «*некроорганізм*» та «*некронейрони*», тобто афіксоїд *некро-* використовується у звичному для нього значення, але *некронейрони* – це не мертві або змертвілі

нейрони, а нейрони мертвих. Використання звичних терміноелементів у незвичній комбінації підкреслює, що світи людини квазіподібні, але протилежні, як смерть та життя. Тобто префіксоїд *квазі-* слугує для реалізації поняття «відсутність», у контексті роману – це відсутність життя, але: *Но это и не смерть. Это то состояние, для которого в человеческом языке не было подходящего слова. – А сейчас есть? – Конечно* [4]. А окремий вид життя вимагає використання певного вокабуляру: *Нам не стоит больше вместе работать, – сказал я. – Ищи Викторию. Занимайся своими квази-делами, Дранный Лис. А я тебя видеть не хочу. У меня своя работа и своя жизнь, ясно?* [3].

Отже, Сергій Лук'яненко у своїй діалогії «Квази» (порівняно з власним Всесвітом Террі Претчета) не створює новий світ, а чітко розділяє звичну реальність людей та сферу існування колишніх монстрів, але для підкреслення особливостей квазілюдей він використовує знайомі інтернаціональні терміноелементи, які одночасно вказують на подібність, але й акцентують на розбіжності, що сприяє оптимізації реалізації авторського впливу.

До того ж використання okazionalizmів сприяє скороченню вираження авторських думок, тому що такі одиниці замінюють словосполучення або й цілі речення, як-от не «зомбі, який повернувся до свідомого життя», а *квазілюдина*, не-«спеціаліст, який вивчає тварин на інших планетах», а *астрозоолог*. Таким чином, okazionalizmi допомагають реалізації закону економії мовних зусиль, який останнім часом зумовлює напрям розвитку сучасних мовних систем.

Висновки. Афіксоїди грецько-латинського походження є прекрасним матеріалом для творення okazionalnih квазікомполітів на позначення наукових термінів альтернативної реальностей. Таки прийоми допомагають реалізації функції авторського впливу на реципієнта, використання терміноелементів, які є поширеними у науково-технічній сфері, перетворюють уявні світи не більш реальні та матеріальні завдяки термінології. А конструкти грецько-латинського походження є добре зрозумілими для носіїв майже всіх сучасних мов, тому вони і трапляються як у творах як англійською мовою, так і російською. Перспективою дослідження є розвідки у царині okazionalizmів інших мов, а саме аналіз фантастичних творів французькою, іспанською, німецькою, українською мовами, щоб довести тези про те, що грецькі та латинські корені є універсальними не тільки для творення термінів, а й для okazionalizmів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Колоїз Ж.В. Okazionalni derivati ta їх лексикографічна розробка. *Мандрівець*. 2002. № 4. С. 46–50.

2. Колоїз Ж.В. Okazionalni skladni nomemy yak riznovyd kompresivnoi komunikativnoi nominačii. *Мандрівець*. 2005. № 4. С. 67–72.
3. Лук'яненко С.В. Квази. Издательство АСТ: 2016. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=92845&p=52
4. Лук'яненко С.В. Квази. Кайнозой. Издательство АСТ: 2021. URL: loveread.ec/read_book.php?id=92845&p=27
5. Лук'яненко С.В. Новый дозор. Издательство АСТ: 2012. URL: loveread.ec/read_book.php?id=14432&p=33
6. Ребрій О.В. Okazionalizmi v suchasniy anghliiskiy movi (strukturno-funktsionalnyi analiz) : avtoref. dys. ... kand. filol. Kharkiv, 1997. С. 17.
7. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія. Полтава : Довкілля-Київ, 2010. 869 с.
8. Sir Terence David John Pratchett. The Colour of Magic. URL: https://www.libtxt.ru/chitat/pratchett_terri/36459-the_colour_of_magic/2.html.
9. Terry Pratchett. The Light Fantastic. URL: https://bookfrom.net/terry-pratchett/3097-the_light_fantastic.html.
10. Wikipedia. URL: <https://wiki.lspace.org/mediawiki/Headology>.

REFERENCES

1. Koloiz, Zh. V. (2002). Occasional derivatives and their lexicographic development. [Okazionalni deryvaty ta yikh leksykohrafichna rozrobka]. *Mandrivets*. 2002. № 4. pp. 46–50.
2. Koloiz, Zh. V. (2005). Occasional complex numbers as a kind of compressive communicative nomination. [Okazionalni skladni nomemy yak riznovyd komp resyvnoi komunikativnoi nominatsii]. *Mandrivets*. 2005. № 4. pp. 67–72
3. Lukyanenko, S. V. (2016). Quasi [Kvazi]. URL: http://loveread.ec/read_book.php?id=92845&p=52
4. Lukyanenko, S. V. (2021) Quasi. Cainozoe [Kvazi. Kaynozoy]. URL: loveread.ec/read_book.php?id=92845&p=27
5. Lukyanenko, S. V. (2012) New patrol [Novyyi dozor]. URL: loveread.ec/read_book.php?id=14432&p=33
6. Rebrii, O. V. (1997). Occasionalisms in modern English (structural and functional analysis) [Okazionalizmy v suchasniy anghliiskii movi (strukturno-funktsionalnyi analiz)]. avtoref. dys. ... kand. filol. Kharkiva, 17 p.
7. Selivanova, O. O. (2010). Linguistic encyclopaedia [Linhvistychna entsyklopediia]. Poltava: Dovkillia-Kyiv. 896 p.
8. Sir Terence David John Pratchett. The Colour of Magic. URL: https://www.libtxt.ru/chitat/pratchett_terri/36459-the_colour_of_magic/2.html.
9. Terry Pratchett. The Light Fantastic. URL: https://bookfrom.net/terry-pratchett/3097-the_light_fantastic.html.
10. Wikipedia. URL: <https://wiki.lspace.org/mediawiki/Headology>.